

kwalitatieve analyse die via oefeningen gekoppeld wordt aan een drietal softwarepakketten: Atlas.ti5, MAXqda2 en NVivo7.

Concluderend zou ik het boek van Richards niet aanbevelen voor beginnende onderzoekers of studenten: het is te rommelig. Voor studenten vind ik boeken als van Boeije (2005), Wester en Peters (2004) en Lewins en Silver (2007) makkelijker te verwerken omdat ze veel systematischer zijn opgezet en dat helpt bij het leren kwalitatief analyseren. Voor gevorderde onderzoekers is het zeker leuk om te lezen: veel herkenning en je beslist zelf wel welke krenten je eruit haalt en wat je laat liggen. Het boek van Grbich is heel geschikt voor zowel beginnende onderzoekers als gevorderde onderzoekers die overweegen eens een andere analysemethode uit te proberen of juist nog zoekende zijn. Het boek is echter te summier om een gefundeerde keuze te kunnen maken.

Literatuur

- Bazeley, Pat (2007). *Qualitative data analysis with NVivo*. London: Sage.
- Boeije, Hennie (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek. Denken en doen*. Amsterdam: Boom Onderwijs.
- Evers, Jeanine & Staa, AnneLoes van (2009). Qualitative analysis in case studies. In: *The encyclopedia of case study research*. London: Sage.
- Hardy, Melissa & Bryman, Alan (Eds.) (2004). *Handbook of data analysis*. London: Sage.
- Have, Paul ten (2007). *Doing conversation analysis, a practical guide*. 2nd edition. London: Sage.
- Lewins, Ann & Silver, Christina (2007). *Using software in qualitative research*. London: Sage.
- Wester, Fred & Peters, Vincent (2004). *Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

De fundamentele bijdrage van feministisch onderzoek

Inge Bleijenbergh

Hesse-Biber, S.N. & Leavy, P.L. *Feminist research practice; a primer*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2007, 369 pagina's, ISBN 0-7619-2892-8, € 70,99.

Laat ik deze recensie beginnen met een duidelijk standpunt: ik vind dat iedere methodoloog basiskennis zou moeten hebben van genderverhoudingen en andere vormen van sociale ordening. Met gender bedoel ik de sociale betekenis die in de samenleving wordt toegekend aan sekseverschillen. Een ordeningsprincipe dat grote consequenties heeft voor de ervaringen die mensen van kinds af aan opdoen, de wijze waarop ze benaderd worden en de verwachtingen die ze over zichzelf en anderen hebben, vergelijkbaar met klasse en etniciteit. Waarom die basiskennis nodig is? Omdat je anders fundamentele

methodologische fouten kunt maken. Zo hoorde ik enkele jaren geleden een hoogleraar methodologie een onderzoek presenteren over de samenhang tussen opleidingsniveau en sociale status. De statistische analyses die het onderzoeksteam had uitgevoerd, waren afgeleid uit een groot databestand. In een noot stond te lezen dat uit het databestand een steekproef van louter mannen was getrokken, vanwege een hoger aantal missende waarden bij de vrouwelijke respondenten. De titel, de inleiding en conclusies suggereerden echter conclusies met algemene reikwijdte. De algemene geldigheid van deze conclusies was volgens mij onterecht en dat heb ik ook gezegd. Het is een statistisch gegeven dat vrouwen veel vaker onder hun opleidingsniveau (blijven) werken dan mannen. Getoetst aan de hand van een steekproef van louter mannelijke respondenten zou het verband tussen opleiding en status dus onterecht sterker kunnen lijken dan het feitelijk is. Het maakte mij duidelijk dat kennis over genderverhoudingen niet zo vanzelfsprekend is, als het zou moeten zijn. Overigens wil ik daarmee niet zeggen dat genderverhoudingen belangrijker zijn dan andere sociale verhoudingen. Juist de samenhang tussen gender, klasse, leeftijd, etnische afkomst en andere ordeningsprincipes is bepalend om sociale verhoudingen te begrijpen.

Diverse onderzoekspraktijken

Het boek dat ik hier bespreek, *Feminist research practice*, zou een goed begin zijn om methodologische basiskennis op te doen over gender. Het laat zien dat sinds de jaren zestig en zeventig een feministische onderzoekspraktijk is gegroeid, die zijn sporen heeft nagelaten in wetenschapsopvattingen, methodologische benaderingen en wetenschappelijke kennis. De auteurs, de Amerikaanse sociologen Sharlene Nagy Hesse-Biber en Patricia Lina Leavy, laten zien hoe divers deze onderzoekspraktijk is; ze tonen zowel genderonderzoek dat gebaseerd is op empirisch positivistische wetenschapsopvattingen als onderzoek dat uitgaat van standpuntfeminisme en postmodernisme. Ook wat onderzoeksmethoden betreft, komt een brede variatie aan bod: de verschillende hoofdstukken behandelen zowel diepte interviews, focusgroepen, participerende observatie, inhoudsanalyse als survey-onderzoek en mixed methods. De auteurs laten daarmee zien dat feministisch onderzoek niet aan disciplines of wetenschapsopvattingen is gebonden. Het heeft opgeleverd dat zich nieuwe methoden ontwikkelen (oral history, interpretatieve focusgroepen) en dat bestaande stromingen verder zijn verbeterd en verdiept (survey-onderzoek).

Aansprekend is de combinatie van inhoudelijke uitleg en zeer uitgebreide voorbeelden van eigen onderzoek. Met name deze scènes achter de schermen, geschreven door andere onderzoekers dan de auteurs van de hoofdstukken, spreken tot de verbeelding. Zo was ik geraakt door het verhaal van Antoinette Errante, die in Mozambique onderzoek ging doen naar post-koloniale educatie. Ze zou naar het platteland gaan om oral histories te verzamelen, maar toen ze arriveerde, bleek haar tolk, die tevens gids zou zijn, ernstig ziek. Daarmee had ze geen entree tot de dorpen. Noodgedwongen verbleef ze in de stad, in afwachting van een terugvlucht. Om de tijd door te komen bezocht ze een bar, waar ze aan de praat raakte met vrienden van vrienden. Toen ze zich realiseerde dat ze in die gesprekken verhalen hoorde over de rol van het kolonialisme in de levens-

loop en opleiding van mensen, besloot ze die op te nemen. Ze had haar eigen entree gevonden in de samenleving en verzamelde, via via, alsnog het materiaal dat ze nodig had. Ik vind het boeiend en herkenbaar om te lezen hoe iemand persoonlijk bij een onderwerp betrokken raakt en welke worstelingen ze doormaakte tijdens de dataverzameling en analyse. Maar vooral, op welke wijze soms inzichten doorbreken. Deze persoonlijke beschrijvingen maken de meer abstracte beschrijvingen compleet.

Bewustzijn van de eigen positie inzetten

Sterk vind ik dat het boek laat zien dat er niet één feministisch perspectief is, maar dat mensen die genderonderzoek doen allemaal verschillende achtergronden en doelen hebben. De auteurs stellen dat de positie van waaruit je als onderzoeker waarneemt, niet alleen wordt bepaald door gender, maar ook door klasse, etniciteit, seksuele voorkeur en leeftijd. Ik denk dat ze daarmee terecht het idee relativëren van de objectieve wetenschapper die een onafhankelijke waarneming kan doen van het onderzochte materiaal. Maar ze relativëren ook het idee dat gender de enige relevante categorie of invalshoek is van waaruit een verschijnsel zou moeten worden onderzocht. Iedere wetenschapper, man of vrouw, neemt waar vanuit de eigen biografische ontwikkeling en heeft eigen ervaringen, belangstelling en passies. De auteurs stellen dat het bewustzijn van deze positie positief kan worden ingezet door het principe van reflexiviteit consequent toe te passen in de onderzoeksrapportage. Dat gaat verder dan het vrijblijvend vermelden van je kenmerken 'ik ben een blanke, middenklasse vrouw met een academische opleiding'. Het gaat om het letterlijk verwoorden van je eigen drijfveren om een onderwerp te onderzoeken, het gaat om de bereidheid diepgaand te leren van de mensen die je onderzoekt en om je eigen inzichten overhoop te laten gooien.

Het boek laat zien dat sommige onderwerpen alleen werkelijk te kennen zijn door de hiërarchische relatie tussen onderzoeker en onderzochte radicaal te doorbreken. Door de onderzochte een rol te geven in de interpretatie van het materiaal, staat de onderzoeker macht af. Een mooi voorbeeld hiervan vormt de methode van 'Interpretatieve Focusgroepen' die centraal staat in hoofdstuk zes. In een persoonlijk voorbeeld vertelt Leah Schmalzbauer over haar onderzoek naar overlevingsstrategieën van Hondurese immigranten. Ze ontdekte dat deze immigranten tijdens hun interviews allerlei verhalen vertelden die verwezen naar discriminatie op de werkplek, racisme en heimwee, maar dat ze tegelijk aangaven dat er geen barrières waren voor hun opwaartse sociale mobiliteit. Ze kon deze tegenstrijdigheid niet doorgronden. Pas toen ze haar voorlopige analyse van het materiaal in de vorm van een interpretatieve focusgroep voorlegde aan immigranten en hulpverleners, brak het inzicht door. Zij maakten haar duidelijk hoe de verwoording van het begrip 'gelijke kansen' door de onderzochte groep ingebed was in culturele codes van beleefdheid en dat het vermijden van confrontaties een manier was om veiligheid te creëren.

Doorbreken van stereotypen

Deze beschrijving zou de indruk kunnen geven dat de auteurs het streven naar objectieve, neutrale wetenschap afwijzen. Dat is niet het geval. Heel terecht laat het boek zien dat

feministische onderzoekers een breed palet aan wetenschapsopvattingen aanhangen, waaronder het empirisch positivisme. Invloedrijke feministische denkers als Sandra Harding zetten het streven naar objectiviteit bewust in om bestaande vormen van kennisverwerving en dataverzameling meer recht te laten doen aan de leefwereld van vrouwen. Dit wordt concreet in hoofdstuk 2. In dit hoofdstuk laat Leckenby zien hoe empirisch onderzoek kan bijdragen aan het doorbreken van stereotypen en het bereiken van meer geldige algemene kennis. Ze haalt het voorbeeld aan van onderzoek naar hartinfarcten van vrouwen, dat laat zien dat vrouwen deze kwaal anders beleven en ook andere symptomen hebben. Zolang het onderzoek naar hartfalen vooral gebaseerd was op waarnemingen bij mannen, werden deze medische problemen bij vrouwen veel minder snel herkend en daardoor ook minder adequaat behandeld. Door feministisch onderzoek is de preventie en behandeling van hartkwalen bij vrouwen sterk verbeterd.

Niet alleen het opnemen van vrouwen in databestanden en steekproeven is van belang, maar ook aandacht voor de rol van de sekse van interviewers en de wijze van vragen stellen. Duidelijk blijkt dat uit het praktijkvoorbeeld, dat handelt over een van de eerste Amerikaanse onderzoeken uit de jaren zeventig naar het voorkomen van verkrachting. Het maatschappelijke klimaat was destijds dat verkrachting nauwelijks voorkwam en dat het alleen een beperkte groep 'dwaze' vrouwen overkwam. De betreffende onderzoekster Dianna Russel, had zelf ervaring met seksueel misbruik en zette dit in voor een zorgvuldige opzet van haar survey-onderzoek in San Francisco. Ze zorgde dat haar items geen waardeoordeel uitspraken over slachtoffers van seksueel misbruik. Ze wist dat mensen die dit hebben meegemaakt, vaak sterke gevoelens hebben van schaamte en zelfverwijt en wilde die gevoelens niet aanmoedigen. Daarnaast selecteerde ze uitsluitend vrouwelijke interviewers, die geen veroordelende opvattingen hadden over seksueel misbruiken. Ten derde zocht ze interviewers die zoveel mogelijk dezelfde etniciteit hadden als haar respondenten. Deze voorwaarden moesten ervoor zorgen dat eventuele slachtoffers zich veilig genoeg voelden om te rapporteren. Het aantal gerapporteerde pogingen tot verkrachting of verkrachtingen was inderdaad hoog, maar liefst 44% van de respondenten rapporteerde een van deze vormen. Hiermee legde dit onderzoek de basis voor grotere maatschappelijke erkenning van het probleem.

De voorbeelden in het boek zijn grotendeels ontleend aan Amerikaans onderzoek en dat brengt me op het belangrijkste minpunt van het boek; het is sterk georiënteerd op de Verenigde Staten. Ook in Nederland en Europa bestaat een ontwikkelde feministische onderzoekspraktijk, die zich in verschillende richtingen heeft vertakt. Tijdens het lezen van het boek schoten me verschillende voorbeelden te binnen van vergelijkbaar onderzoek in ons eigen land, wellicht nog belangrijker voor de Nederlandse lezer. Het is de auteurs niet aan te rekenen dat ze zich beperken tot het al uitgebreide Amerikaanse netwerk. Wellicht wordt het tijd voor een Nederlandse editie.